

Horyzonty Polityki
2021, Vol. 12, N° 38

AMADEUSZ URBANIK

<http://orcid.org/0000-0003-3653-6731>
Wyższa Szkoła Humanistyczna
Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie
amadeusz-urbanik@wp.pl

DOI: 10.35765/HP.1929

Determinanty współczesnej polityki etnicznej III Rzeczypospolitej Polskiej

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Głównym celem artykułu jest przybliżenie czytelnikowi głównych czynników determinujących kształt współczesnej polityki etnicznej III RP.

PROBLEMY I METODY BADAWCZE: W badaniach wykorzystano paradygmat badawczy polityki etnicznej sformułowany przez Henryka Chałupczaka.

PROCES WYWODU: Tekst składa się z ośmiu części, odpowiadających poszczególnym determinantom: ustrojowym, ideologicznym, politycznym, geopolitycznym, prawnym, demograficznym, geograficznym oraz historycznym.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Wpływ na współczesną politykę etniczną w Polsce miał każdy z ośmiu wyróżnionych przez Chałupczaka determinantów: ustrojowych, ideologicznych, politycznych, geopolitycznych, prawnych, demograficznych, geograficznych oraz historycznych. Najważniejszymi spośród nich były te o charakterze prawnym.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Polityka etniczna państwa polskiego jest podatna na oddziaływanie, ze szczególnym uwzględnieniem zmian prawnych.

Sugerowane cytowanie: Urbanik, A. (2021). Determinanty współczesnej polityki etnicznej III Rzeczypospolitej Polskiej. *Horyzonty Polityki*, 12(38), 93-109. DOI: 10.35765/HP.1929.

SŁOWA KLUCZOWE:

polska polityka etniczna, polityka narodowościowa PRL,
polityka etniczna III RP

Abstract

**DETERMINANTS OF CONTEMPORARY ETHNIC
POLICY OF THE THIRD REPUBLIC OF POLAND**

RESEARCH OBJECTIVE: The main aim of the article is to present to the reader a major determinants of contemporary ethnic policy of the Third Republic of Poland.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: A tool used in the research was ethnic policy paradigm that has been formulated by Henryk Chałupczak.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article consists of eight parts. Each is dedicated to one of the determinants – constitutional, ideological, political, geopolitical, legal, demographic, geographical or historical.

RESEARCH RESULTS: Influence on the contemporary ethnic policy in Poland had each of the eight determinants named by Chałupczak - constitutional, ideological, political, geopolitical, legal, demographic, geographical or historical. The biggest impact had the legal changes.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Polish ethnic policy is susceptible to changes, especially legal.

KEYWORDS:

polish ethnic policy, nationality policy of the Polish People's Republic, ethnic policy of the Third Republic of Poland

WPROWADZENIE

W ramach szeroko rozumianych nauk społecznych funkcjonuje wiele paradygmatów badawczych, określanych również mianem strategii badawczych, wykorzystywanych w analizie zjawisk etniczności (Babiński, 2004). Na gruncie polskiej politologii jedną z najpopularniejszych spośród nich jest sformułowana przez Henryka Chałupczaka.

Badacz ten, w ramach poszukiwań uniwersalnego modelu analitycznego – odpowiadającego politologii – wyróżnił osiem determinantów polityki etnicznej, rozumianych jako określone, obiektywne sytuacje, fakty i okoliczności, w których kształtuje się i realizuje dana polityka (Chałupczak, 2013). Są nimi czynniki ustrojowe, ideologiczne, polityczne, geopolityczne, prawne, demograficzne, geograficzne oraz historyczne. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie wpływu wyżej wymienionych na współczesną politykę etniczną w Polsce.

Tak sformułowany cel implikuje konieczność znalezienia w toku procesu eksplikacyjnego odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Które spośród czynników wyróżnionych przez Chałupczaka miały wpływ na współczesną politykę etniczną w Polsce?
2. Który z determinantów polityki etnicznej miał największy wpływ na politykę państwa polskiego w tej sferze jego działalności?

Tak określone cel i pytania badawcze pozwalają na postawienie w stosunku do analizowanych zagadnień następujących hipotez:

1. Wpływ na współczesną politykę etniczną w Polsce miał każdy z ośmiu wyróżnionych przez Chałupczaka determinantów polityki etnicznej.
2. Największy wpływ na współczesną politykę etniczną państwa polskiego miały determinanty o charakterze prawnym.

DETERMINANTY USTROJOWE

Jednym z istotniejszych, o ile nie najistotniejszym z czynników mających wpływ na kształt współczesnej polityki etnicznej państwa polskiego były przemiany ustrojowe, które dokonywały się w Polsce od 1989 roku (Browarek, 2018). Jednym z wyznaczników tego procesu, który charakteryzował się wprowadzaniem zasady idei państwa prawa, ochrony praw człowieka oraz tworzeniem się społeczeństwa obywatelskiego, był również ulegający jednoczesnej zmianie stosunek do mniejszości (Chałupczak, Browarek, 2011).

Politykę państwa polskiego w latach 1945-1989 względem mniejszości go zamieszkujących należy nazwać polityką narodowościową, rozumianą jako

programowanie i stosowanie w odniesieniu do mniejszości narodowych żyjących w granicach państwa określonych rozwiązań politycznych, zmierzających do ukształtowania pożądanego położenia tych mniejszości, zgodnie ze społecznymi i ustrojowymi interesami danego państwa (Wasiak, 1972, s. 91).

Ówczesne władze budowały społeczeństwo socjalistyczne opierając się na koncepcji państwa jednonarodowego (Kersten, 1989). Poprzez różne polityki oraz izolowanie mniejszości od ich państw macierzystych i diaspory dążyły do asymilacji tychże. Jednocześnie działania te nie miały charakteru jednolitego. Zależały one zarówno od grupy, do której były adresowane, jak i okresu, na który przypadały.

W pierwszym, od roku 1944 do połowy lat pięćdziesiątych XX wieku, główny nacisk położony został na likwidację skupisk mniejszości, poprzez wymianę ludności z radzieckimi republikami Ukrainy, Białorusi i Litwy, wysiedlenia i weryfikację ludności niemieckiej, przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji „Wisła” oraz przyzwolenie na emigrację ludności żydowskiej.

Zmiany roku 1956 znalazły odzwierciedlenie również w polityce państwa względem zamieszkujących go mniejszości i zapoczątkowały drugi okres tejsze w ramach Polski Ludowej, trwający do 1989. Co prawda, rzeczona polityka nadal miała charakter asymilacyjny, ale jej dodatkową cechą stała się większa otwartość władz na potrzeby i postulaty społeczności mniejszościowych. Efektem tego było zezwolenie na ograniczone funkcjonowanie towarzystw społeczno-kulturalnych poszczególnych grup, jak i wykorzystanie języków mniejszości w oświacie.

Rok 1989, który przyniósł Polsce zmianę ustroju, oznaczał również zmianę podejścia państwa do problematyki zamieszkujących jej terytorium mniejszości narodowych. W powojennej rzeczywistości kwestia ta w świadomości Polaków właściwie nie istniała. Nie mieli oni możliwości doświadczyć problemów radzenia sobie z innością tych grup ani wypracować strategii współżycia z nimi (Łodziński, 2005). Nowe polskie władze stanęły w związku z tym przed niezwykle trudnym zadaniem. Dążyły do wprowadzenia takich rozwiązań względem tychże społeczności, które charakteryzowały dojrzałe już państwa demokratyczne. Stopniowo, uznając prawa wszystkich grup etnicznych do swobody kultuwowania własnych odrębności, zaczęto odchodzić od polityki asymilacji na rzecz polityki integracji. Sprzyjać

temu miały nowe uregulowania prawne stwarzające mniejszościom większe możliwości działania i zrzeszania, uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym, jak również oddziaływania na instytucje państwowe. W porównaniu z latami wcześniejszymi były to zmiany diametralne. Od tego też momentu działania Rzeczypospolitej w tym obszarze nazwać można polityką etniczną w zachodnim rozumieniu tego pojęcia, jako „przyjęty i realizowany przez państwo oraz jego organy zespół działań na rzecz rozwiązywania problemów związanych z istnieniem na jego terytorium mniejszości narodowych i etnicznych” (Chałupczak, 2013, s.17).

DETERMINANTY IDEOLOGICZNE

U źródeł uwarunkowań ustrojowych polityki narodowościowej Polski Ludowej i polityki etnicznej III Rzeczypospolitej leżały dwie całkowicie odmienne ideologie państwowe. Pierwsza, czerpiąca z idei komunizmu i nauk marksizmu-leninizmu, oraz druga, związana z zachodnią ideą demokracji liberalnej.

W przypadku pierwszej z nich za najważniejsze uznawano dobro wspólnoty. Opierała się ona na koncepcji państwa jednorodnego narodo-wo, a stan ten, przeciwstawiany okresowi II Rzeczypospolitej, był uważany za jedno z podstawowych osiągnięć nowej rzeczywistości politycznej. Wykorzystywana zwłaszcza na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku teoria o zaostrzającej się walce klasowej znalazła w Ukraińcach, Niemcach i innych przedstawicielach narodowości politycznie podejrzanych naturalnych wrogów systemu (Mieczkowski, 1994). Prowadziło to do dyskryminacji, a nawet zwalczania wszelkich przejawów odmiennej tożsamości narodowej, postrzeganych jako eksponowanie postaw nacjonalistycznych, niemożliwych do pogodzenia z propagandowymi hasłami o jedności klasowej wszystkich obywateli PRL. Polityka ta, w różnym stopniu nasilenia, była kontynuowana przez cały okres rządów Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W związku z liberalizacją polityki wewnętrznej druga połowa lat pięćdziesiątych to umożliwienie działalności organizacji zrzeszających mniejszości. Nie zmieniło to jednak ich położenia i nie mogło być mowy o jakimkolwiek partnerstwie i podmiotowości tychże. Koniec lat sześćdziesiątych

przyniósł z kolei ponowne zaostrzenie polityki państwa względem mniejszości, a ich rolę sprowadzono do wymiaru folklorystycznego (Giedrońc, 2014). Efektem tego było między innymi przyjęcie przez III plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w 1976 roku uchwały *O pogłębieniu patriotycznej jedności narodu, o wzmocnieniu państwa i demokracji socjalistycznej*. Podstawą sformułowanej na jej kanwie polityki narodowościowej były ograniczanie dotacji państwowych na działalność organizacji ludności niepolskiej, jak w tym czasie określano mniejszości narodowe i etniczne, oraz intensywniejsza ingerencja i kontrola organów państwa. Przyczyniły się one do zmniejszenia aktywności środowisk etnicznych, a co się z tym wiązało – przyspieszenia procesów asymilacyjnych. Stan ten trwał aż do przemian demokratycznych, które oznaczały nowy początek w relacjach pomiędzy państwem polskim i mniejszościami zamieszkującymi jego terytorium.

Polityka mniejszościowa Rzeczypospolitej uległa przewartościowaniu po zamianach zapoczątkowanych obradami „okrągłego stołu” i wyborami z 4 czerwca 1989 roku. Wtedy to, coraz większą rolę w sprawowaniu władzy zaczęło odgrywać środowisko „Solidarności”, któremu przyświecały odmienne od PZPR ideały demokracji liberalnej. Idea państwa prawa, pluralizm polityczny, a nade wszystko nienaruszalność praw i wolności jednostki, ukształtowały stosunek tej grupy do poszanowania praw mniejszości. Znalazło to swoje odzwierciedlenie między innymi w Projekcie stanowiska Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” pod tytułem „O potrzebach mniejszości narodowych w Polsce”, oraz w *exposé* Tadeusza Mazowieckiego, w którym premier ten stwierdził, że nowe władze chciałyby, aby przedstawiciele mniejszości czuli się w Polsce, jak w domu, pielęgnowali swój język, a swoją kulturą wzbogacali polskie społeczeństwo (zob. *Sprawozdanie Stenograficzne z 7 posiedzenia Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w dniu 12 września 1989 r.*). Tym samym, obejmując stanowisko premier nowego rządu uznał istnienie mniejszości narodowych jako równoprawnych obywateli oraz zapowiedział respektowanie ich praw do zachowania swojej tożsamości narodowej (Browarek, Pogorzała, 2015). Wystąpienie to można uznać za symboliczny koniec asymilacyjnej polityki narodowościowej PRL i początek polityki etnicznej państwa polskiego, której celem, w przeciwieństwie do swojej poprzedniczki,

była i jest integracja środowisk mniejszości z całym społeczeństwem. Co oczywiste, nie nastąpiło to z dnia na dzień i wymagało szeregu zmian, zwłaszcza w sferze prawnej, jednak rok 1989, który przyniósł zmiany ustrojowe i ideologiczne, należy określić jednym z dwóch przełomowych, obok roku 2005 i wejścia w życie ustawy o mniejszościach, momentów determinujących kształt współczesnej polityki Rzeczypospolitej względem zamieszkujących ją grup etnicznych.

DETERMINANTY POLITYCZNE

Cechą wspólną dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i III Rzeczypospolitej było stosunkowo jednolite stanowisko przedstawicieli sceny politycznej danego okresu wobec zagadnień mniejszości. W pierwszym przypadku wynikało ono z homogeniczności tejże, w drugim natomiast z rzeczywistej zgody zdecydowanej większości partii uczestniczących w procesie politycznym.

W okresie PRL, w przeciwieństwie do II Rzeczypospolitej, kiedy to problematyka mniejszości narodowych zajmowała bardzo ważne miejsce w myśli politycznej w zasadzie wszystkich istniejących wtedy partii i ugrupowań (*Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*, 1992) jej znaczenie uległo wyraźnej degradacji. Stała za tym dominująca rola Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, która wraz z dwoma pozostałymi ugrupowaniami – Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym i Stronnictwem Demokratycznym – unikały ekspozowania zagadnień narodowościowych, lansowały program budowy jednolitego społeczeństwa socjalistycznego z naciskiem położonym na elementy internacjonalistycznego (Chałupczak, Browarek, 2000). Ten swego rodzaju stan „zgody” wszystkich uczestników życia politycznego był charakterystyczny dla całego okresu Polski Ludowej. Co ciekawe, pomimo całkowitego przewartościowania tych zagadnień po 1989, ich ranga nie wzrosła, a powszechny konsensus polityczny został utrzymany.

W III Rzeczypospolitej, podobnie jak to miało miejsce w okresie PRL, kwestie mniejszości narodowych i etnicznych, pomimo pewnego ożywienia początku lat dziewięćdziesiątych związanego z wzmożoną aktywnością tychże, były i nadal są traktowane przez aktorów polskiej sceny politycznej w sposób marginalny. Ich zainteresowanie

nimi ma charakter okresowy i ujawnia się jedynie przy określonych wydarzeniach, jak na przykład prace nad konstytucją czy ustawą o mniejszościach narodowych. Zwykle jednak bliżej im do luźnych poglądów na temat, niż do spójnych i uporządkowanych koncepcji programowych (Wójcik, 2001). Poza tym nie istnieją pomiędzy nimi większe różnice. Zdecydowana większość partii politycznych w Polsce po 1989 roku uznawała nienaruszalność zasady równouprawnienia mniejszości jako obywateli, a także ich prawo do zachowania tożsamości narodowej oraz rozwoju kultury i oświaty (Browarek, Pogorzała, 2015). Traktowane były one jako wyznaczniki demokratyczności polskiego systemu politycznego i nie podlegały bieżącemu sporowi. Różnice budziły natomiast te uprawnienia dla mniejszości, które wychodziły poza obszar kultury i edukacji – kwestia używania języka mniejszości jako języka pomocniczego, preferencji wyborczych dla komitetów mniejszościowych czy zasady wzajemności w stosunkach dwustronnych Polski z sąsiadami (Łodziński, 2005). Pomimo wypracowania w tym względzie pewnych standardów, tematy te co jakiś czas wracają przy okazji prac na projektami nowelizacji ustawy o mniejszościach narodowych lub prawa wyborczego. Nie zmienia to jednak stosunkowo jednolitego stanowiska polskiej sceny politycznej wobec tejże problematyki, które niewątpliwie sprzyja dostosowywaniu polskiego prawa do międzynarodowych standardów ochrony praw mniejszości, którym przyświeca przeciwdziałanie dyskryminacji etnicznej i upowszechnianie tolerancji oraz integracji w ramach całości społeczeństwa.

DETERMINANTY GEOPOLITYCZNE

Nie mniej ważne dla charakteru polityki etnicznej Polski od jej przemian wewnętrznych okazały się być przeobrażenia geopolityczne, jakie dokonywały się w Europie Środkowo-Wschodniej począwszy od 1989 roku. Przesunięcia granic oraz powstanie nowych państw-sąsiadów zmusiły Polskę do podjęcia zobowiązań w postaci traktatów dwustronnych, gwarantujących ochronę praw mniejszości w kraju, stwarzających im warunki swobodnego rozwoju oraz dających prawo do kontaktu z rodakami – zarówno na miejscu, jak i za granicą. Staranie o członkostwo Polski w Radzie Europy, Unii Europejskiej

i NATO wymusiły na niej wprowadzenie określonych rozwiązań prawnych oraz przyjęcie i przestrzeganie międzynarodowych standardów ochrony praw mniejszości.

DETERMINANTY PRAWNE

Najistotniejszym z czynników determinujących współczesną politykę etniczną państwa polskiego są niewątpliwie jej uwarunkowania prawne. Zmiany ustrojowe, a co się z tym wiązało również zmiana podejścia do zagadnień praw i wolności obywateli oraz proces osiągnięcia standardów międzynarodowych w zakresie ich ochrony wymusił na rządzących wzmożoną pracę na rzecz dostosowania polskiego ustawodawstwa do wymogów stawianych nowoczesnemu państwu demokratycznemu. Efektem tego było przyjęcie w kolejnych latach szeregu aktów prawnych temu służących.

Najważniejszym z nich jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Zapewnia ona

obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury (zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 35 ust. 1).

Ponadto, zgodnie z cytowanym artykułem, rzeczono mniejszości

mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej (zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 35 ust. 2).

Ten, jak i wiele innych artykułów, które bezpośrednio lub pośrednio określają zakres ochrony praw jednostek należących do mniejszości narodowych i etnicznych, stanowią ich podstawową gwarancję prawną.

Oprócz Konstytucji istnieje wiele innych aktów prawa wewnętrznego, mających zastosowanie do członków mniejszości narodowych i etnicznych. Przyjmując kolejność chronologiczną są to: ustawa z 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach, ustawa

z 7 września 1991 roku o systemie oświaty oraz ustawa z 29 grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji.

Aktami prawnymi dającymi możliwość udziału przedstawicieli mniejszości narodowych w życiu politycznym kraju były i są również zapisy ordynacji wyborczych do parlamentu, będące podstawą funkcjonowania Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (Machul-Telus, 2019), a także ustawa z 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, która jako taka stanowi o kształcie współczesnej polityki etnicznej Rzeczypospolitej.

DETERMINANTY DEMOGRAFICZNE

Czynnikiem mającym bez wątpienia duży wpływ na politykę etniczną państwa względem zamieszkujących jego terytorium mniejszości jest ich liczebność. Pokazują to najlepiej wyniki dwóch ostatnich spisów powszechnych.

W roku 2002 na pytanie „Do jakiej narodowości się Pan(i) zalicza?” spośród ponad 38 milionów mieszkańców naszego kraju 36 983 720 osób zadeklarowało narodowość polską, co stanowiło 96,74% wszystkich objętych spisem. Jako niepolską swoją narodowość określiło natomiast 471 475 osób, tj. 1,23% całości (zob. *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu*).

W związku z zastosowaniem odmiennej metody, dopuszczającej możliwość podwójnej identyfikacji narodowej, wyniki z 2011 roku odbiegały od tych sprzed niespełna dziesięciu lat. Spośród osób objętych Narodowym Spisem Powszechnym Ludności i Mieszkań w 2011 roku 37 393 651 osób zadeklarowało się jako Polacy, co stanowiło ponad 97% ogółu ludności. Na niepolską identyfikację wskazało z kolei 1 467 743 osoby, czyli 3,81% mieszkańców Polski (zob. *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski – NSP 2011*).

Z punktu widzenia polityki etnicznej bardziej istotnym od samej struktury narodowościowej kraju są jednak liczebności mniejszości narodowych i etnicznych w rozumieniu ustawy o nich. Zgodnie z Zasadami opracowywania wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku w zakresie mniejszości narodowych

i etnicznych oraz języka regionalnego (*Zasady opracowywania wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 w zakresie mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego*, 2012) liczą one łącznie 394 342 osoby, tj. 1,02% całości społeczeństwa. Spośród nich najliczniejsze są mniejszości narodowe – 257 695 osób (0,66%), następnie społeczność posługująca się językiem regionalnym – 108 140 osób (0,28%), oraz najmniej liczne mniejszości etniczne – 28 507 osób (0,07%) (zob. *Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*).

Jak pokazują przytoczone wyżej dane, udział mniejszości narodowych i etnicznych w polskim społeczeństwie jest niewielki, by nie powiedzieć znikomy. Tak duże ujednoczenie etniczne niesie ze sobą różnego rodzaju implikacje dla całego systemu. Z jednej strony, niewielka liczba odbiorców polityki etnicznej państwa powinna ułatwiać lepsze dostosowanie jej założeń do potrzeb tychże, z drugiej jednak prowadzi do marginalizacji problematyki mniejszości, właśnie ze względu na niewielki interes całości społeczeństwa. Można jednak przyjąć, że na tym wyższą ocenę zasługuje polityka etniczna państwa, im dla mniejszych społeczności jest tworzona i prowadzona.

DETERMINANTY GEOGRAFICZNE

Oprócz liczebności mniejszości, drugą z ich cech demograficznych, mających wpływ na kształt polityki etnicznej państwa, są rozmieszczenie i charakter ich skupisk. Te określa się mianem determinantów geograficznych tychże.

Województwem o największej liczbie przedstawicieli mniejszości w myśl ustawy o nich jest, zgodnie z wynikami Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, województwo pomorskie, które zamieszkuje 118 695 przedstawicieli tychże (30% wszystkich mniejszości w Polsce). Pamiętać należy przy tym, że w tej liczbie aż 107 742 osoby to Kaszubi, będący w gruncie rzeczy reprezentantami nie tyle mniejszości, co społeczności posługującej się językiem regionalnym. Na kolejnych miejscach w tej klasyfikacji znajduje się województwo opolskie, podlaskie i śląskie z odpowiednio 80 331, 47 715 i 40 795 osobami deklarującymi narodowość inną niż polska. Trzeba jednak zaznaczyć, że w przypadku tych województw, podobnie zresztą jak województwa pomorskiego, tak duża liczebność

mniejści wynika z dużych skupisk konkretnych grup etnicznych – niemieckiej (78 157 osób w Opolskim i 34 799 osób na Śląsku) oraz białoruskiej (38 358 osób żyjących na Podlasiu). Struktura mniejszości zamieszkujących pozostałe dwanaście województw jest zdecydowanie bardziej zróżnicowana, a ich liczebność mieści się przedziale od 20 342 osób w województwie warmińsko-mazurskim, do 1400 w województwie świętokrzyskim. Ich udział procentowy w całości ludności poszczególnych jednostek administracyjnych jest niewielki, a w niektórych przypadkach wręcz znikomy, i wynosi kolejno 7,90% na Opolszczyźnie, 5,21% na Pomorzu, 3,96% na Podlasiu, 1,40% w warmińsko-mazurskim, 0,88% na Śląsku, 0,62% na Pomorzu Zachodnim, 0,57% na Dolnym Śląsku, 0,50% na ziemi lubuskiej, 0,30% w Małopolsce, 0,29% w mazowieckim, 0,27% na Podkarpaciu, 0,22% w kujawsko-pomorskim, 0,20% w Wielkopolsce, 0,19% w łódzkim, 0,17% na Lubelszczyźnie, i 0,10% w świętokrzyskim (zob. *Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczność posługująca się językiem kaszubskim wg Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 – liczebność (również wg województw)*).

Duże rozproszenie terytorialne poszczególnych mniejszości bez wątpienia nie sprzyja ich wewnętrznej organizacji i aktywności, a co się z tym wiąże również skuteczności w osiąganiu ważnych dla nich celów. Wyjątki mniejszości niemieckiej, białoruskiej czy grupy kaszubskiej z regionalnym językiem wydają się to tylko potwierdzać. Dobrze zorganizowane i posiadające zaplecze w postaci silnie skonsolidowanej społeczności lokalnej stanowią o wiele poważniejszego partnera do rozmów, niż rozsiane po całym kraju, nieposiadające jednej reprezentacji, a czasami wręcz zwalczające się nawzajem grupy etniczne. Mogłoby się zatem wydawać, że duże rozproszenie tychże sprzyja polityce etnicznej Rzeczypospolitej. Nic jednak bardziej mylnego. Konieczność dotarcia do wszystkich i każdego z osobna, przy tak dużej dekoncentracji, wymusza na organach administracji wdrażania odpowiednich mechanizmów i programów w wymiarze ogólnopolskim na każdym szczeblu administracji. To z kolei może rodzić problemy natury czysto pragmatycznej, które przy niekorzystnych warunkach społeczno-politycznych mogą być postrzegane jako przejaw dyskryminacji. Dlatego też, dla pozytywnego odbioru polityki etnicznej prowadzonej przez państwo, tak ważnym jest uwzględnienie czynnika geograficznego tejże.

DETERMINANTY HISTORYCZNE

Następujące na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku przemiany demokratyczne oraz postępujące upodmiotowienie mniejszości narodowych i etnicznych sprzyjały ożywieniu aktywności ich środowiska, zwłaszcza w wymiarze organizacyjnym. Niczym nieskrępowane zaczęły one z czasem odnosić się do zaszłości historycznych z okresu II Rzeczypospolitej, II wojny światowej czy lat powojennych. Odmienna, publicznie nieuznawana interpretacja niektórych wydarzeń doprowadziła jednak do głębokiego, łączącego niemal wszystkich przedstawicieli mniejszości, poczucia dyskryminacji historycznej, która w wymiarze społecznym przybiera postać „historii krzywd”, „wzajemnego rachunku krzywd” i „złej pamięci”. Egzemplifikują się one zwłaszcza w postawach przedstawicieli społeczności ukraińskiej, łemkowskiej, niemieckiej, żydowskiej, słowackiej i białoruskiej (Łodziński, 2005). Ukraińcy i Łemkowie oczekują w szczególności potępienia akcji „Wisła” oraz jej moralnego i ekonomicznego rozliczenia. Niemcom najbardziej przeszkadzają „historyczne niedopowiedzenia” na temat dziejów Śląska, związanych z obecnością kultury niemieckiej na tym terenie. Dla Litwinów problemem jest nadal dzieląca oba narody – polski i litewski – ocena dwudziestolecia międzywojennego, a dla przedstawicieli społeczności żydowskiej „zła pamięć” dotycząca okresu II wojny światowej i pierwszych lat powojennych, w tym stosunek do nich Armii Krajowej i Kościoła katolickiego. Słowacy i Białorusini oczekują natomiast od Rzeczypospolitej rozliczenia się z powojennego okresu polonizacji i niszczenia odmienności etnicznej (Łodziński, 2005).

W związku z powyższymi współczesna polska polityka etniczna od początku związana jest z problemami natury historycznej, których najlepszym przykładem są konflikty o miejsca pamięci, które rozgorzały wraz z nastaniem nowej rzeczywistości politycznej (Wolff-Powęska, 2007). Dotyczyły one głównie pomników i miejsc spoczynku żołnierzy Wehrmachtu na Śląsku Opolskim i żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii w Polsce południowo-wschodniej, a także lokalizacji pomnika biskupa Antoniego Baranowskiego w Sejnach oraz funkcjonowania miejsc sakralnych mniejszości, takich jak: Góra Świętej Anny, Grabarka, Supraśl, Jabłeczna czy cerkwie w Przemysłu i Jarosławiu (Browarek, Pogorzała, 2015). Na przestrzeni 26 lat,

od przemian roku 1989 do końca zakresu chronologicznego niniejszej pracy, problemy te wielokrotnie stanowiły główną płaszczyznę porozumienia i różnic pomiędzy przedstawicielami mniejszości i państwa. Ich rozwiązanie stało się wyznacznikiem stopnia równouprawnienia większości i mniejszości, dokonującego się kosztem dominacji i dyskryminacji, również historycznej, pierwszych nad drugimi. W tym sensie, obok uwarunkowań prawnych, determinanty historyczne były i są najważniejszymi czynnikami kształtującymi współczesną politykę etniczną III Rzeczypospolitej.

PODSUMOWANIE

Wpływ na współczesną politykę etniczną w Polsce miał każdy z ośmiu wyróżnionych przez Chałupczaka determinantów: ustrojowych, ideologicznych, politycznych, geopolitycznych, prawnych, demograficznych, geograficznych oraz historycznych. Najważniejszymi spośród nich były te o charakterze prawnym. Zmiany ustrojowe przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku oraz zmiana podejścia do zagadnień praw i wolności obywateli, jak również proces osiągania standardów międzynarodowych w zakresie ochrony tychże, wymusiły na rządzących wzmoczoną pracę na rzecz dostosowania polskiego ustawodawstwa do wymogów stawianych nowoczesnemu państwu demokratycznemu. Efektem było przyjęcie na przestrzeni kolejnych lat dwóch stanowiących o kształcie współczesnej polityki etnicznej państwa polskiego aktów prawnych: Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z roku 1997 oraz ustawy z 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

Wyżej przytoczone wnioski i konstatacje, będące wynikami przeprowadzonego procesu eksplikacyjnego opartego na weryfikacji postawionych w stosunku do badanych zagadnień hipotez analitycznych, pozwalają stwierdzić, że cel artykułu, jakim było ukazanie wpływu wyżej wymienionych determinantów na współczesną politykę etniczną w Polsce, został osiągnięty.

BIBLIOGRAFIA

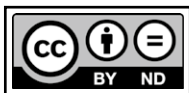
- Babiński, G. (2004). *Metodologia a rzeczywistość społeczna. Dylematy badań etnicznych*. Kraków: NOMOS.
- Browarek, T. (2018). *Uwarunkowania polityki etnicznej państwa polskiego po 1989 roku*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Browarek, T., Pogorzała, E. (2015). Polityka etniczna Polski. W: H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.). *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środka-Wschodniej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Chałupczak, H., Browarek, T. (2000). *Mniejszości narodowe w Polsce. 1918-1995*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Chałupczak, H., Browarek, T. (2011). Polityka narodowościowa w regionie Europy Środkowej i Wschodniej w okresie transformacji (na przykładzie Polski i Ukrainy). W: A. Stępień-Kuczyńska, M. Potz, M. Słowikowski (red.). *Dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989-2009*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Chałupczak, H. (2013). Paradygmat badawczy polityki etnicznej jako polityki publicznej państwa. W: A. Sakson (red.). *Polska i Europa wobec wyzwań współczesnego świata. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce i Europie. Aspekty polityczne i społeczne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Pobrane z: <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>
- Giedroń, M. (2014). *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu jako podmiot polityki etnicznej (1989-2011)*. Szczecin: Wydawnictwo Minerwa.
- Kersten, K. (1989). Polska – państwo narodowe. Dylematy i rzeczywistość. W: M. Kula (red.). *Narody. Jak powstały i jak wybijały się na niepodległość?* Warszawa: PWN.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 35 ust. 1. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483. 2009 (Polska) <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>
- Łodziński, S. (2005). *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*. Warszawa: SCHOLAR
- Machul-Telus, B. (2019). *Rola Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP w kształtowaniu polskiej polityki narodowościowej w latach 1989-2007*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Mieczkowski, J. (1994). *Żydzi, Niemcy i Ukraińcy na Pomorzu Zachodnim w latach 1945-1956. Liczba, położenie i działalność polityczna*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

- Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczność posługująca się językiem kaszubskim wg Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 – liczebność (również wg województw)*. Pobrane z: <http://mniejszości.narodowe.mswia.gov.pl/download/86/13501/Mniejszoscikrajwojewodztwa-NSPLiM11.xls>
- Jachymek, J. (red.) (1992). *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Projekt stanowiska Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ Solidarność pod tytułem „O potrzebach mniejszości narodowych w Polsce” z 27 stycznia 1989 r. oprac. przez Komisję do spraw Mniejszości Narodowych (1993). W: M. Czech (oprac.). *Ukraińcy w Polsce 1989-1993. Kalendarium, dokumenty, informacje*. Warszawa: Związek Ukraińców w Polsce.
- Sprawozdanie Stenograficzne z 7 posiedzenia Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w dniu 12 września 1989 r.*
- Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski – NSP 2011*. Pobrane z: http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualności/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna_jezykowa_i_wyznaniowa_ludności_polski_-_nso_2011.zip
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji Dz.U. 1993 nr 7 poz. 34 (2020) (Polska) <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19930070034/U/D19930034Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112 (2020) (Polska) <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20110210112>
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141 (2017)(Polska) <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050170141/U/D20050141Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach Dz.U. 1989 nr 20 poz. 104 (2020)(Polska) <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19890200104/U/D19890104Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty Dz.U.1991 nr 95 poz. 425 (2020) (Polska) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910950425/U/D19910425Lj.pdf>
- Wasiak, K. (1972). *Mniejszości narodowe w polityce państwa. Sprawy Międzynarodowe*, 9, 90-98.
- Wolff-Powęska, A. (2007). *Polskie spory o historię i pamięć. Polityka historyczna. Przegląd Zachodni*, 1, 3-44.
- Wójcik, A. (2001). *Mniejszości narodowe we współczesnej polskiej myśli politycznej*. W: J.Jachymek, W.Paruch (red.). *Między rzeczywistością polityczną a światem iluzji*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu. Pobrane z: <http://stat.gov.pl/spisy-powszechno-narodowe-spisy-powszechno-narodowy-spis-powszechny-2002/wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-2002-narodowosci-oraz-jezyka/>

Zasady opracowywania wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 w zakresie mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego (2012). G.Gudaszewski, L.Nowak (oprac.). Białystok. Pobrane z: <http://stat.gov.pl/spisy-powszechno-nsp-2011/nsp2011-przynaleznosc-narodowo-etniczna/>

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>